

Tijd voor flexibiliteit

Beknopte overall-rapportage
Onderzoek i.o.v. de Onderwijsraad

Anne Luc van der Vegt, Pieter Appelhof, Madeleine Hulsen
Edith van Eck, Irma Heemskerk, Cissy Pater

Tijd voor flexibiliteit

Beknopte overall-rapportage

Onderzoek in opdracht van de Onderwijsraad

Utrecht, februari 2015

Oberon: Anne Luc van der Vegt, Pieter Appelhof, Madeleine Hulsen
Kohnstamm Instituut: Edith van Eck, Irma Heemskerk, Cissy Pater

© Oberon

Postbus 1423

3500 BK Utrecht

tel. 030-2306090

fax 030-2306080

e-mailadres: info@oberon.eu

Inhoudsopgave

1	Inleiding	4
2	Aanpak van deze studie	7
3	Vormgeving van flexibilisering	9
	3.1 Ontwikkelingen in het basisonderwijs	9
	3.2 Ontwikkelingen in het voortgezet onderwijs	9
	3.3 Ervaringen uit de praktijk	10
	3.4 De invloed van wet- en regelgeving	11
4	Rationale achter flexibilisering	13
5	Effecten van flexibilisering	15
6	Praktijken uit het buitenland	18

1 Inleiding

Nederlandse scholen zijn over het algemeen traditioneel georganiseerd. In het basisonderwijs werken de meeste scholen met een leerstofjaarklassensysteem waar leerlingen onderwijs krijgen in vaste klassen van leerlingen van eenzelfde leeftijd. In het voortgezet onderwijs worden leerlingen geplaatst in verschillende onderwijstypen en leerwegen. Instructie vindt veelal klassikaal plaats, met dezelfde leerstof en in hetzelfde tempo en het behalen van onderwijsdoelen wordt getoetst met gestandaardiseerde leerlingvolgsystemen, toetsen en examens.

Deze wijze van organisatie heeft voordelen in termen van duidelijkheid, organiseerbaarheid en het creëert samenhang binnen scholen en klassen. Er zijn echter ook nadelen, vooral leerlingen die benedengemiddeld of bovengemiddeld presteren. Maar ook voor de gemiddelde leerlingen wordt het wenselijk gevonden dat het onderwijs beter inspelt op hun niveau en interesses.

De roep om meer flexibilisering van het onderwijs wordt in beleid en in de praktijk ondersteund. Een toenemend aantal scholen neemt – vanuit verschillende overwegingen – flexibilisering ter hand. De recent afgesloten sectorakkoorden tussen PO-raad en VO-raad met het ministerie van OCW geven hiervoor aanzetten. In deze akkoorden pleiten beide onderwijssectoren en het ministerie van OCW naast aandacht voor basisvaardigheden voor meer aandacht voor talentontwikkeling in brede zin. Hiermee sluiten de sectorakkoorden aan bij de aanbevelingen van de Onderwijsraad, zoals verwoord in het advies Een smalle kijk op onderwijskwaliteit (2013). Aandacht voor talentontwikkeling in brede zin kan vorm krijgen door een nadrukkelijker profilering van scholen door variatie in hun onderwijsaanbod waardoor leerlingen en hun ouders meer te kiezen hebben. Scholen met een sport-, cultuur- of techniekprofiel, technasia en de technomavo's zijn daar voorbeelden van, in het primair onderwijs de sterrenscholen, iPad-scholen en integrale kindcentra. Deze scholen hebben zich kunnen ontwikkelen binnen de huidige wet- en regelgeving. Daarnaast vinden experimenten plaats waarin scholen, binnen een tijdelijke verruiming van de kaders en met vaak met extra faciliteiten, vormen van flexibilisering van het onderwijs ontwikkelen en uittesten.

In het genoemde advies heeft de Onderwijsraad geadviseerd om scholen te stimuleren en te faciliteren om onderwijsprogramma's meer flexibel in te richten en beter af te stemmen op individuele leerlingen. De raad is door de bewindslieden van OCW verzocht om in 2015 een advies uit te brengen waarin deze aanbeveling nader wordt uitgewerkt. Het gaat er dan om ruimte te bieden aan flexibilisering, zonder de kwaliteit, toegankelijkheid en doelmatigheid van het onderwijs te schaden. De adviesvraag is als volgt geformuleerd: Hoe kan meer ruimte geboden worden voor flexibilisering?

In hoeverre moet en in hoeverre kan de flexibilisering van het funderend onderwijs worden gefaciliteerd en gestimuleerd, zonder het funderende karakter ervan in gevaar te brengen? Wat is een goede balans tussen uniformering en flexibilisering en wat vraagt dit van de overheid en van scholen?

Ter voorbereiding van het advies heeft de Onderwijsraad Oberon en het Kohnstamm Instituut gevraagd een studie te verrichten. In het offerteverzoek onderscheidt de Onderwijsraad een zestal aspecten van flexibilisering van het onderwijs:

- lesprogramma;
- toetsing;
- lestijd;
- docenten;
- onderwijsactiviteiten en locatie;
- opbouw van de opleiding.

We lichten deze aspecten wat nader toe.

Lesprogramma

Differentiëren in lesprogramma's om zo te voldoen aan de individuele behoefte van de leerling is nog niet zo eenvoudig. Docenten op alle schoolsoorten blijken moeite te hebben met het omgaan met verschillen tussen leerlingen en vinden dat er nog onvoldoende wordt gedifferentieerd. Differentiëren kan op drie verschillende manieren in het onderwijs:

- leerinhoud (datgene wat we willen dat leerlingen leren);
- proces (de leeractiviteiten die leerlingen verrichten om de doelen te bereiken);
- product (leerprestaties of leerresultaten, dus slotopdrachten, werkstukken etc.).

We spreken van differentiëren als docenten hun onderwijs aan verschillen tussen leerlingen aanpassen op het gebied van inhoud, proces en/of product – maar daarbij wel zelf het roer in handen houden. Van personaliseren spreken we wanneer sprake is van een open aanbod, waarbij leerlingen hun eigen keuzes kunnen maken en waardoor zij eigenaar van hun leerproces worden. Bij gepersonaliseerd leren heeft de leerling de ruimte om het leren te sturen, het te verbinden met eigen interesses en talenten en ook zelf verantwoordelijkheid te dragen voor het eigen leren.

Examinering en toetsing

De mogelijkheden voor flexibilisering hangen ook samen met de wijze waarop het onderwijs externe verantwoording aflegt: het huidige systeem van toezicht en toetsing en examinering. Om de voortgang en opbrengsten van een flexibeler aanbod te kunnen vaststellen is een adaptiever systeem van toetsing en examinering noodzakelijk. Daarbij gaat het om adaptiviteit in termen van inhoud, niveau en tijdstip. Werken met assessments en het vastleggen van producten in portfolio's zijn manieren om adaptief te toetsen. Deze werkwijze wordt in het onderwijs steeds vaker toegepast. Maar daarnaast blijft er behoefte aan hardere, meer gestandaardiseerde manieren om de ontwikkeling van leerlingen vast te stellen en extern te kunnen verantwoorden.

Onderwijstijd

In het door het ministerie van OCW en de stichting van het onderwijs gesloten Nationaal Onderwijsakkoord is afgesproken de wettelijke onderwijstijdnormen te moderniseren. Het doel daarvan is onder meer scholen meer ruimte te bieden bij de invulling, spreiding en planning van de onderwijstijd. Kern van dit wetsvoorstel is dat de huidige urennorm per leerjaar wordt vervangen door een urennorm per opleiding. Volgens de staatssecretaris ontstaat hierdoor meer ruimte voor maatwerk en flexibiliteit. Maar ook los van dit onderwijstijdenbeleid is er de afgelopen jaren in allerlei vormen en varianten geëxperimenteerd met de inzet van extra onderwijstijd om bepaalde groepen leerlingen betere kansen op een succesvolle onderwijsloopbaan te bieden. Voorbeelden zijn verband schakelklassen, weekendscholen en zomerscholen. Ook zijn er brede scholen waarin de ontwikkeling van zogenoemde basisvaardigheden prioriteit heeft, bijvoorbeeld de leerkansenprofiel scholen.

Docenten

Docenten spelen een belangrijke rol bij het realiseren van meer gepersonaliseerd, flexibel onderwijs. Dit vraagt om andere competenties: verschillen tussen leerlingen kunnen identificeren, daarop inspelen met een passend aanbod en vervolgens vaststellen of de beoogde leerdoelen zijn bereikt. Gezien het toenemende belang van ict wordt van de leraren verwacht dat zij beschikken over didactische ict-competenties, dat zij uit de voeten kunnen met een elektronische leeromgeving en wellicht ook dat zij in staat zijn digitaal lesmateriaal te ontwikkelen.

Flexibilisering op docentniveau betreft niet alleen de individuele leraar. Scholen in po en vo zoeken ook naar mogelijkheden om onderwijs op maat te bieden door het anders groeperen van leerlingen en het loslaten van het leerstofjaarclassensysteem, door flexibel om te gaan met de leraar-leerlingratio en door verschillende clustering van leerlingen. Grote groepen leerlingen krijgen dan te maken met teamteaching of teamonderwijs: zij krijgen les van meerdere docenten of van een leraar die wordt ondersteund door onderwijsassistenten.

Binnen deze teams is sprake van functie en taakdifferentiatie. Het werken met onderwijsteams biedt mogelijkheden om ook beter aan te sluiten bij de interesses en capaciteiten van leraren. Een en ander moet uiteraard ook zijn weerslag krijgen in het HRM-beleid.

Onderwijsactiviteiten en locatie

De laatste jaren zien we steeds meer variëteit in de invulling van onderwijsactiviteiten. Mede als gevolg van de ontwikkelingen binnen de ict vindt leren niet meer uitsluitend in een klas met een leerkracht of docent plaats. Zo zien we steeds meer voorbeelden van leren op afstand. Leerlingen kunnen bijvoorbeeld een vak dat op hun school niet wordt aangeboden, op een andere school volgen via een videoverbinding. Een ander voorbeeld is 'flipping the classroom' waarbij de klassikale instructie via een video verloopt die leerlingen thuis kunnen bekijken; op school kan de leraar leerlingen op maat begeleiden met aanvullende uitleg.

Opbouw van de opleiding

Een betere afstemming van het onderwijs op de behoeften van (bepaalde groepen) leerlingen ligt ten grondslag aan maatregelen die overgangen binnen het onderwijsstelsel bevorderen. Voorbeelden zijn:

- het aanbieden van geïntegreerde voorschoolse voorzieningen en het versterken van de afstemming van het aanbod op dat van de onderbouw van de basisschool;
- de junior-colleges waar zorg wordt gedragen voor een geleidelijker overgang van po naar vo;
- voet- en kopklassen die het getalenteerde leerlingen mogelijk maken met een extra onderwijsaanbod door te stromen naar hogere vormen van onderwijs;
- brede scholen die zijn gevormd om de scheidslijn overbruggen tussen de school en de tussen- en naschoolse opvang en werken met dagarrangementen;
- verschillende doorgaande routes waarin vmbo en mbo geïntegreerde routes aanbieden die beter zijn afgestemd op de ondersteuningsbehoeften en interesses van de deelnemers (Vakcollege, VM-2, vakmanschap- en technologieroute).

2 Aanpak van deze studie

De door ons uitgevoerde studie richtte zich op de volgende onderzoeksvragen:

1. Wat zijn voor elk van deze aspecten de wettelijke, en - indien relevant- technische of materiële voorwaarden? Wat is er de afgelopen jaren aan beleid gevoerd op deze aspecten?
2. Hoe heeft (de roep om) flexibilisering in het Nederlandse po en vo zich ontwikkeld vanuit historisch perspectief? Welke rol speelde de maatschappelijke context hierbij?
3. Wat is er vanuit de wetenschappelijke literatuur bekend over de effecten van flexibilisering op één of meer van bovengenoemde aspecten?
4. Wat is er vanuit andere landen met een vergelijkbaar onderwijssysteem bekend over de do's en don'ts van flexibilisering? Zijn er goede voorbeelden die voor Nederland relevant zijn?
5. Wat zijn de ervaringen van scholen (of samenwerkende scholen) en schoolbesturen die pogingen hebben ondernomen hun onderwijs flexibeler in te richten?
 - a. Op basis waarvan heeft de school of schoolbestuur besloten te willen flexibiliseren, en op welke punten?
 - b. Krijgen deze scholen te maken met knelpunten? Zo ja, welk type knelpunten? Wat zijn gevolgen voor de uitvoering van de flexibilisering, de financiën, rol van bestuur/management en het toezicht?
 - c. Welke succesfactoren zijn er te noemen? Hoe heeft succesvolle flexibilisering op deze scholen vorm gekregen?

Om deze vragen te beantwoorden hebben we een zevental deelstudies uitgevoerd: documentanalyses, literatuurstudies, een quickscan en casestudies. De dataverzameling heeft plaatsgevonden in de periode oktober 2014 t/m januari 2015. Ten behoeve van de literatuurstudie hebben we een search gedaan in Nederlandse en Engelstalige literatuur, en via websites overheidspublicaties bestudeerd. Voor de quickscan hebben we scholen benaderd die ervaring hebben met flexibilisering: met onderwijstijdverlenging, met andere schooltijden, met kopklassen, en daarnaast Brede scholen, TOM-scholen, de scholen die deelnamen aan Durven, delen, doen respectievelijk de Innovatie Impuls Onderwijs (IIO). Aan deze scholen zijn vragen voorgelegd over motivatie voor flexibilisering, welke vormen van flexibilisering zijn gerealiseerd en knelpunten en succesfactoren. De casestudies zijn uitgevoerd op drie scholen voor po en op drie scholen voor vo. Voor de casestudies zijn scholen geselecteerd die een ruime ervaring hebben met verschillende vormen van flexibilisering. Met vertegenwoordigers van deze scholen is gesproken over hun motivatie, de wijze van flexibilisering en de knelpunten en succesfactoren daarbij. De deelstudies zijn gerapporteerd in een zevental deelrapportages.

In deze beknopte overall-rapportage integreren we de belangrijkste bevindingen uit deze deelstudies en reflecteren op de resultaten vanuit de verrichte studies. Op basis van overleg met de Onderwijsraad presenteren we de bevindingen aan de hand van de volgende thema's:

- *Vormgeving van flexibilisering* – Besproken wordt in hoeverre in Nederland en in vergelijkbare landen sprake is van flexibilisering en op welk aspect. Worden daarbij de onderscheiden aspecten van flexibilisering afzonderlijk of in samenhang ingezet? De relevante wet- en regelgeving wordt benoemd en we gaan in op de vraag of flexibilisering binnen de kaders van deze wet- en regelgeving blijft, of dat dit vraagt om verruiming van deze kaders (paragraaf 3);
- *Rationale van flexibilisering* – Wat is het achterliggende idee voor de verschillende vormen van flexibilisering, welk redenering over de werking zit erachter, van wie, wat wil men er mee bereiken, welk probleem moet deze vorm van flexibilisering oplossen? (paragraaf 4);

- *Effecten van flexibilisering* – We bespreken het onderzoek naar de invoering van flexibilisering en naar het behalen van de beoogde doelen. Voor zover daarover informatie is, gaan we in op de vraag of men de in gang gezette manieren om het onderwijs te flexibiliseren een vervolg gaat geven (paragraaf 5);
- *Flexibilisering in het buitenland* – Ten slotte bespreken we een aantal praktijken in het buitenland die aanknopingspunten bieden voor het Nederlandse onderwijs. (paragraaf 6)

Meer gedetailleerde informatie over de aanpak van de deelonderzoeken, de analyses en verwijzingen naar de gehanteerde bronnen is te vinden in de deelrapportages.

Overzicht van de deelrapportages

1. Flexibilisering primair en voortgezet onderwijs: Wet- en regelgeving en beleidsontwikkelingen
2. Flexibilisering in het basisonderwijs: een historisch overzicht
3. Flexibilisering in het voortgezet onderwijs: een historisch overzicht
4. Effecten van flexibilisering en gepersonaliseerd leren
5. Aanpakken van flexibilisering in po en vo in andere landen
6. Quicksan flexibilisering in het primair en voortgezet onderwijs
7. Praktijkvoorbeelden flexibilisering in het primair en voortgezet onderwijs

3 Vormgeving van flexibilisering

In hoeverre is in Nederland en in vergelijkbare landen sprake van flexibilisering en hoe, op welk aspect? Worden daarbij de onderscheiden aspecten van flexibilisering afzonderlijk of in samenhang ingezet? Wat is te zeggen over de wet- en regelgeving? Was sprake van flexibilisering binnen de kaders of moeten de kaders worden verruimd?

3.1 Ontwikkelingen in het basisonderwijs

Tot 1960 was er hoofdzakelijk klassikaal onderwijs in basisscholen, met geringe flexibiliteit, zo wordt beschreven in de historische analyse van de ontwikkelingen in het basisonderwijs. Het afstemmen van het onderwijs op leerlingen werd vooral bereikt door vroege selectie en 'streaming' naar vervolgopleidingen, doubleren en verwijzen naar speciaal onderwijs. Dat er wel ruimte was voor flexibel onderwijs blijkt uit de groei van de traditionele vernieuwingsscholen die divergente differentiatie in de praktijk brachten. Een belangrijk motief voor invoering van de Wet op het basisonderwijs in 1985 was om daarmee voor alle leerlingen een ononderbroken leerproces te bereiken. Er ontstond meer aandacht voor achterstands- en zorgleerlingen, maar de betere diagnosticering leidde slechts in beperkte mate tot 'onderwijs op maat.' Ook het Weer samen naar schoolbeleid (1997) bracht daarin weinig verandering. Ondanks het WSNS-beleid nam de verwijzing van leerlingen naar het speciaal onderwijs alleen maar toe en het zittenblijven is nauwelijks teruggedrongen. Op dit punt is het basisonderwijs dus weinig flexibel gebleken.

Rond 2000 stichtten gemeenten en schoolbesturen in toenemende mate brede scholen. Binnen brede scholen werken scholen en instellingen samen voor een breed educatief pakket. De overheid volgt dit beleid, maar trof geen wettelijke maatregelen. Wel komt de overheid met specifieke maatregelen voor leerlingen met onderwijsachterstand zoals schakelklassen en onderwijstijdverlenging (verlengde schooltijd en zomerschool), het laatste op experimentele basis. Zowel het aanbod binnen brede scholen als binnen onderwijstijdverlenging heeft geleid tot een gevarieerd en vergroot educatief aanbod voor basisschoolleerlingen.

Na 2000 komen er vanuit het veld initiatieven onder de naam 'het nieuwe leren.' Het streven is het onderwijs af te stemmen op de behoeften van de 21ste eeuw. De aanpak is flexibel omdat afgestemd wordt op behoeften en mogelijkheden van leerlingen. Er is sprake van divergente differentiatie. De overheid biedt enige financiële ondersteuning. De scholen die het nieuwe leren in praktijk brengen, maken optimaal gebruik van de vrijheid van inrichting. Andere voorbeelden waarin sprake is van flexibilisering betreffen vormen van het inzetten van ict en tablets in het onderwijs, kopklassen en juniorcolleges om de overgang van po naar vo te versoepelen, integrale kindcentra, een andere verdeling van lestijd over de week of het schooljaar, en functiedifferentiatie en teamonderwijs.

3.2 Ontwikkelingen in het voortgezet onderwijs

Het voortgezet onderwijs in Nederland is van oudsher verticaal ingericht. De verschillende wetswijzigingen vanaf 1963 hebben aangestuurd op minder vroegtijdige selectie, maar in de praktijk worden leerlingen in hoofdzaak gegroepeerd naar cognitief niveau. Kenmerkend voor de ontwikkeling van het voortgezet onderwijs is dat de verticale structuur overheersend is gebleven, ondanks enkele pogingen de onderbouw horizontaler te organiseren.

In de eerste jaren van de 21ste eeuw zijn in het voortgezet onderwijs verschillende pogingen ondernomen om het onderwijs flexibeler in te richten vanwege de toenemende gevarieerdheid van de leerlingenpopulatie, de toename van het aantal zorgleerlingen, de toegenomen aandacht voor talentvolle jongeren, de behoeften van

de huidige, meer zelfstandige jongeren, de betekenis van ICT en ook de noodzaak meer af te stemmen op vervolgopleidingen en eisen van de moderne samenleving, inclusief het bedrijfsleven.

De aandacht voor flexibilisering komt niet enkel voort uit pedagogische onderwijskundige opvattingen, maar ook uit de behoefte van scholen zich te profileren met een specifiek en extra aanbod waaraan in de maatschappij behoefte bestaat. Er is inmiddels een groot aantal vo-scholen met verschillende profielen op het gebied van sport, tweetalig onderwijs, cultuur, begaafdheid en techniek. Zij blijken met hun extra aanbod goed in staat om het onderwijsprogramma af te stemmen op de wensen van groepen leerlingen. De kwaliteit van het specifieke aanbod wordt gehandhaafd door visitaties en certificering van de scholen. De overheid heeft de profilering van scholen bevordert door deze scholen te faciliteren. De profielscholen kunnen kennelijk ook vooruit binnen de wettelijke kaders.

De afgelopen jaren zijn in het voortgezet onderwijs nieuwe voorzieningen getroffen om leerlingen, binnen en buiten de klas, meer maatwerk te kunnen bieden, zoals de plusklas voor extra getalenteerde leerlingen, de parallelklassen, waarbij een deel van de leerlingen extra ondersteuning krijgt en een ander deel een verrijkingsaanbod en de band-uren, waarin leerlingen extra tijd besteden aan een vak naar keuze. Deze voorzieningen maken extra aandacht mogelijk voor talentvolle leerlingen en voor leerlingen die extra zorg nodig hebben.

Ook in het voortgezet onderwijs zijn er scholen die gepersonaliseerd onderwijs bieden conform de visie van 'het nieuwe leren'. Ten slotte noemen we de Innovatie Impuls Onderwijs, een vierjarig project waarin po- en vo-scholen in een experimentele setting manieren ontwikkelen om onderwijsgeevenden flexibeler in te zetten. Er wordt gewerkt met teamteaching, er worden onderwijsassistenten, leerlingen en studenten als tutores ingezet en er wordt met videolessen en E-learning gewerkt. Daarmee wordt het onderwijsaanbod geflexibiliseerd en krijgen docenten meer ruimte voor individuele begeleiding van leerlingen. Andere voorbeelden van flexibilisering betreffen de inzet van ict in het onderwijs, zoals e-learning, flipping the classroom, leerlingen de mogelijkheid bieden onderwijs te volgen in het vervolgonderwijs, voetklassen, brugklas-plusklassen en juniorcolleges om de overgang van po naar vo te versoepelen, uitbreiding van mogelijkheden tot maatwerk bij examinering (niveau, aantal vakken, spreiding), zomerscholen om zittenblijvers alsnog te laten over gaan, functiedifferentiatie en teamonderwijs.

3.3 Ervaringen uit de praktijk

Alle zes scholen uit de casestudies (drie in het po en drie in het vo) werken met flexibilisering wat betreft onderwijsactiviteiten en onderwijs op een andere locatie, of zijn bezig met ontwikkelingen op dit gebied. Hierbij wordt vaak gebruik gemaakt van ict door gebruik van een tablet met gepersonaliseerde opdrachten of adaptieve leermiddelen, waardoor het onderwijs niet meer per se aan het schoolgebouw is gebonden. De meeste scholen werken ook aan flexibilisering van het onderwijsprogramma. Dit krijgt dan meestal de vorm van een gepersonaliseerd lesprogramma. Dit kan variëren van volledig individuele groepsoverstijgende 'domijnen' (IKC Mondomijn), tot het werken in units (De Elstar), met drie niveaugroepen in de klas (Maarten van Rossem) of uitgebreide keuzemogelijkheden voor talentontwikkeling (Gertrudis College en Pallas Athene College). De meeste cases zijn ook bezig met flexibilisering op het gebied van toetsing en/of examinering, waarbij het Gertrudis College en Maarten van Rossem opvallen door respectievelijk de mogelijkheid om vervroegd examen te doen en om vakken op verschillende niveaus te volgen. Flexibele onderwijstijden vallen op bij De Sterrenschool en Mondomijn, die beide vrijwel het hele jaar open zijn en waarbij zelfs een volledige verweving is van kinderopvang en basisschool. Flexibilisering is hier bewust ook afgestemd op de wensen en mogelijkheden van ouders.

De quickscan laat zien dat in het vo vooral wordt geflexibiliseerd door inzet van speciale programma's, bijvoorbeeld tweetalig onderwijs, sport, cultuur, een andere dag- of weekindeling, integratie voorschoolse voorzieningen en school, en afwijking van het leerstofjaarklassensysteem. Ook noemen deze scholen teamonderwijs en het werken met assistenten op de groep, werken vanuit het concept meervoudige intelligentie, ontwikkeling van een integraal kindcentrum, en flexibilisering van groepeeringsvormen. Vo-scholen werken vooral aan flexibilisering van het Onderwijsprogramma, vooral door meer verrijkende leerstof en speciale programma's aan te bieden, door 'flipping the classroom' in te zetten en door te werken met een andere dag- of weekindeling. Ook teamonderwijs en vakkenintegratie en projectonderwijs worden genoemd. Daarnaast geven scholen aan flexibilisering vorm te geven in internationale samenwerking, door rekening te houden met bio-ritme (proefwerken bovenbouw in de middag), door talenturen aan te bieden, door coaching van leerlingen en door BYOD-onderwijs (bring your own device).

3.4 De invloed van wet- en regelgeving

De vraag is ten slotte in hoeverre wet- en regelgeving belemmerend werkt voor flexibilisering en de verdere ontwikkeling daarvan. Uit internationale studies komt naar voren dat de volgende contextkenmerken relevant zijn voor het vormgeven van meer gepersonaliseerd onderwijs: hoe centraal wordt het onderwijs aangestuurd (hoe en wat), hoe wordt verantwoording afgelegd, is sprake van een geïntegreerd onderwijssysteem in de eerste jaren van het vo, en worden beroepsvoorbereidend, respectievelijk algemeen vormend onderwijs samen of apart aangeboden.

Onze analyse van de wet- en regelgeving met betrekking tot de zes aspecten van flexibilisering in Nederland leert dat de wetgever veel ruimte laat aan scholen om het onderwijs op flexibele wijze in te richten.

Onderwijsprogramma

Wat betreft het onderwijsprogramma geldt dat de wetgever geen bemoeienis heeft met de methoden die scholen hanteren. Wel stelt de wetgever eisen aan de opbrengsten van het onderwijs. Voor het primair onderwijs zijn deze eisen vastgelegd in de kerndoelen. In het voortgezet onderwijs zijn er wettelijke eisen aan het onderwijsprogramma, maar ook veel vrijheid. Voor vmbo, havo en vwo is er vrije ruimte, naast verplichte vakken voor alle leerlingen.

Examens en toetsing

Sinds 2007 kunnen havo-leerlingen vakken op vwo-niveau afsluiten, sinds 2008 is er ook voor vmbo-leerlingen de mogelijkheid vakken op een hoger niveau af te sluiten. Hiertoe is het Eindexamenbesluit vwo-havo-mavo-vbo gewijzigd (artikel 13).

Ook hebben leerlingen de mogelijkheid om examen te doen in extra vakken. De mogelijkheden voor vervroegd examen afleggen zijn beperkt. Leerlingen mogen al in het voorlaatste jaar centraal examen afleggen in één of meer vakken, maar niet in alle vakken. Deze mogelijkheid is vanaf 2007 gecreëerd, door wijziging van het Eindexamenbesluit vwo-havo-mavo-vbo (artikel 37). In het vmbo was dat al wel eerder mogelijk. Er is beleid in ontwikkeling om de mogelijkheden te verruimen en aantrekkelijker te maken.

Onderwijstijd

In de WPO en de WVO is vastgelegd wat de minimale totale onderwijstijd is. Binnen deze normen hebben scholen veel vrijheid. In de Schooltijdenregeling ligt vast dat in het basisonderwijs een 5-daagse schoolweek geldt. Het afwijken van de vastgestelde vakantietijden kan niet binnen de huidige wetgeving, wel is er experimenteerruimte.

Leraren

Naast leraren kunnen onderwijsassistenten worden ingezet, om didactische differentiatie te realiseren. Een wijziging van de AMvB Besluit Bekwaamheidseisen Onderwijspersoneel (per 1 augustus 2016) maakt het mogelijk om vo-docenten in te zetten in het basisonderwijs. Dan zal het ook mogelijk zijn om gastdocenten uit bedrijfsleven of ouders in te zetten in het onderwijs. Daarbij gelden – net als bij samenwerking van schoolse en buitenschoolse voorzieningen – nog wel andere belemmeringen, bijvoorbeeld op rechtspositioneel gebied.

Onderwijsactiviteiten en locatie

Onderwijs vindt in principe binnen de schoolmuren plaats. De leerplichtwet verplicht dat “de jongere als leerling van een school staat ingeschreven en deze school na inschrijving geregeld bezoekt”. Daarmee wordt fysiek schoolbezoek bedoeld, geen afstandsonderwijs. E-learning telt mee als onderwijsactiviteit als “tijdens e-learning sprake is van frequent contact tussen leerling en docent” (OCW, 2013, p3).

Bij ‘Flipping the classroom’ wordt de vraag gesteld of dit als onderwijstijd kan worden gezien. Leerlingen volgen dan immers elders instructie, door middel van ict. Een andere kwestie is thuisonderwijs, waarbij ouders hun kinderen onderwijzen. Dit is onder bepaalde voorwaarden toegestaan.

Opbouw van de opleiding

De wet biedt ruimte voor een alternatieve indeling van de opleidingen. Zo heeft het gangbare leerstofjaarklassensysteem geen wettelijke status. Volgens de WPO moet het onderwijs zorgen voor een ‘ononderbroken ontwikkelingsproces’. Traditionele vernieuwingscholen (Jenaplan, Montessori en Dalton) benutten al van oudsher die ruimte om de leerlingen anders te groeperen.

In het voortgezet onderwijs (WVO en Inrichtingsbesluit VO) wordt uitgegaan van een fasering in leerjaren. Er zijn aparte voorschriften voor de eerste twee leerjaren en voor de daaropvolgende jaren.

De duur van het basisonderwijs is flexibel. Wanneer leerlingen in het basisonderwijs bovengemiddeld begaafd zijn, kunnen ze versneld de basisschool doorlopen. In het voortgezet onderwijs is wel een wettelijke verblijfsduur vastgelegd. In het vmbo is het al wel mogelijk het programma versneld te doorlopen.

De wetgeving biedt dus vrij veel ruimte aan scholen om hun onderwijs te flexibiliseren. Dat van die ruimte maar in beperkte mate gebruik wordt gemaakt, komt doordat scholen het lastig vinden om flexibilisering georganiseerd te krijgen. Dit is het meest genoemde knelpunt dat uit de quickscan naar voren komt: men vindt de organisatie van flexibilisering ingewikkeld. Een ander schoolintern knelpunt is te weinig draagvlak bij het personeel. Beide knelpunten gelden het sterkst in het voortgezet onderwijs. Ook voelen scholen zich belemmerd om te experimenteren met flexibilisering omdat zij een sterke druk ervaren om een hoog rendement te realiseren. De Inspectie speelt daarbij een belangrijke rol, door het toezicht en de publicatie van gegevens over opbrengsten.

De bevindingen uit de casestudies sluiten hier bij aan: Flexibilisering vraagt vaak extra inzet (en flexibiliteit) van leraren, daar moet draagvlak voor zijn. Ook loopt men aan tegen organisatorische belemmeringen, de flexibiliteit wordt begrensd door bijvoorbeeld de mogelijkheid om roosters passend te krijgen. Belangrijk is ook dat flexibilisering vanuit de school of het bestuur wordt ondersteund en gefaciliteerd door bijvoorbeeld extra scholing, extra handen in de klas (functiedifferentiatie) en (digitale) leermiddelen. “Je hoeft niet alles alleen te doen.” Ook vragen deze scholen die flexibilisering hebben ontwikkeld met extra ruimte (financieel, in een experimentele setting) zich af of het mogelijk is flexibilisering ook te borgen binnen reguliere kaders (bijvoorbeeld voor wat betreft verschillen kinderopvang-onderwijs, examens op verschillende niveaus).

4 Rationale achter flexibilisering

Wat is het achterliggende idee voor de verschillende vormen van flexibilisering, welk redenering over de werking zit erachter, van wie, wat wil men er mee bereiken, welk probleem moet deze vorm van flexibilisering oplossen?

De historische studies en de literatuurstudie laten zien dat motieven voor flexibilisering aanvankelijk vooral voortkwamen uit de behoefte achterstandsleerlingen en zorgleerlingen binnen het onderwijs te kunnen opvangen. Deze overweging ligt nog steeds ten grondslag aan het onderwijsaanbod in bijvoorbeeld verlengde leertijd, voor- en vroegschoolse educatie, schakel/kopklassen. Flexibilisering voor deze doelgroepen betreft met name het programma, verlengde leertijd en opbouw van de opleiding. Daarnaast hebben de traditionele vernieuwingsscholen van oudsher de wettelijke ruimte benut om hun onderwijs te flexibiliseren; hier vormde de visie op onderwijs en op de ontwikkeling van kinderen de belangrijkste overweging om het onderwijs op een alternatieve manier vorm te geven.

Sinds een aantal jaren wordt flexibilisering nadrukkelijk gekoppeld aan excellentie; internationale studies laten zien dat Nederland te weinig haalt uit de excellente leerlingen. Met meer maatwerk worden deze leerlingen gemotiveerder en gaan op hun niveau presteren. Hierbij gaat het bijvoorbeeld om vakkenintegratie, aanbod op een andere locatie, extra aanbod, mogelijkheden voor versnelling.

Flexibilisering wordt tegenwoordig niet alleen gekoppeld aan achterstands- en zorgleerlingen, maar ook breder ingezet. Uit de casestudies en de quickscan komt naar voren dat scholen hun flexibiliseringsinitiatieven onderbouwen vanuit kenmerken van de hedendaagse leerling. Deze moet gemotiveerd worden, met name in het vo. Flexibilisering en meer maatwerk in het onderwijsaanbod zien scholen als manier om motivatieproblemen op te lossen. Men verwacht dit te realiseren door aan te sluiten bij de interesse van leerlingen en door authentiek leren in realistische contexten, door het versterken van de relatie tussen binnen- en buitenschools leren. De casestudie-scholen maken daarvoor nadrukkelijk gebruik van een netwerk buiten de school, bijvoorbeeld door het inzetten van ouders, en het onderhouden van contacten met bedrijven. Men denkt hiermee de leerlingen ook beter te kunnen voorbereiden op hun toekomstig functioneren als burger en werknemer in de 21e eeuw.

De leerlingen worden dus als eerste genoemd als het gaat om het onderbouwen van flexibilisering. Doelen die de scholen willen bereiken zijn: betere prestaties, talentontwikkeling via het individuele leertraject en het verhogen van de motivatie. Motivatie wordt gezien als de crux; flexibel onderwijs moet leerlingen motiveren. Uit de literatuurstudie komt naar voren dat het conceptueel model dat ten grondslag ligt aan verschillende vormen van flexibilisering van onderwijsprogramma's, een positief effect veronderstelt van variatie in aanbod (bijvoorbeeld qua inhoud, werkvorm, tempo) op ervaren autonomie en motivatie en in het verlengde daarvan op prestaties. Met de inzet van ict willen scholen leerlingen motiveren door ze meer keuzemogelijkheden te bieden in inhoud en werkvorm, door opgaven aan te bieden die aansluiten bij hun prestatieniveau en door de buitenwereld de school binnen te halen.

In de doorgaande leerwegen vmbo-mbo wordt flexibilisering vooral ingezet om voortijdig schoolverlaten te voorkomen. Door flexibel examineren, waardoor leerlingen niet zakken voor vakken waar ze problemen mee hebben, maar vast met het mbo-programma kunnen starten in de vakken waar ze goed in zijn, hoopt men maatwerk te kunnen bieden en leerlingen daarmee te binden en gemotiveerd te houden.

Maar flexibilisering wordt niet alleen onderbouwd vanuit het belang van de leerlingen. Daarnaast geven scholen aan dat zij het onderwijs flexibiliseren om tegemoet te komen aan de wensen en behoeften van ouders. Met andere roosters, of een integratie van school en naschoolse opvang probeert men aan te sluiten bij de behoeften van ouders die arbeid en zorg combineren. Dit speelt met name in het basisonderwijs.

In de derde plaats wordt flexibilisering verantwoord vanuit de visie van de school. De school wil zich hiermee profileren en daarmee aantrekkelijk zijn niet voor leerlingen ouders en personeel.

Een vierde overweging betreft met name flexibilisering voor leraren; door een andere organisatie van het werk, functie- en taakdifferentiatie en teamteaching willen scholen beter gebruik maken van de kwaliteiten van het onderwijzend personeel, wat werkdruk zou moeten terugdringen en de motivatie verhogen. Ook veronderstelt men dat het delen van zorg en verantwoordelijkheid voor een groep leerlingen bij teamteaching het werkplezier en de professionele ontwikkeling van leraren bevordert. Functiedifferentiatie, teamteaching en meer inzet van ict worden ook gezien als oplossing voor kwalitatieve en kwantitatieve tekorten op de onderwijsarbeidsmarkt.

Ten slotte zien we dat flexibilisering ook wordt ingezet in krimpsituaties, door flexibele inzet van onderwijsgevend personeel en door gebruik te maken van aanbod elders via flipping the classroom tracht men ook in krimpsituaties het gewenste onderwijsaanbod te handhaven.

De landenstudie laat zien dat flexibilisering sterker is ontwikkeld in landen met comprehensieve onderwijssystemen. Daar waar de leerlingpopulatie diverser is, leerlingen langer (ook in het vo) gezamenlijk onderwijs krijgen en er in het secundair onderwijs geen scheiding is tussen algemeen vormend en beroeps(voorbereidend) onderwijs, is men genoodzaakt te zoeken naar manieren om maatwerk te bieden voor alle leerlingen.

5 Effecten van flexibilisering

Is er onderzoek gedaan naar de invoering en is onderzocht of met het inzetten van flexibilisering de beoogde doelen zijn bereikt? Voor zover daarover informatie is, gaan we in op de vraag of men de in gang gezette manieren om het onderwijs te flexibiliseren een vervolg gaat geven.

Onderwijsprogramma

Zowel nationaal als internationaal zien we dat vooral sprake is van differentiatie en maar zeer beperkt van gepersonaliseerd leren. En als daar sprake van is, gaat het om kleinschalige experimenten die deels nog in ontwikkeling zijn en is (nog) geen sprake van systematische effectevaluatie. Bijvoorbeeld bij Big Picture Learning, een vèrgaande vorm van gepersonaliseerd leren, vinden we geen onderzoek naar effecten daarvan op de leerlingen en hun onderwijsloopbanen.

Flexibilisering van onderwijsprogramma's waar het gaat om de inzet van ict, vindt op veel plaatsen in po en vo plaats en is ook geëvalueerd. Het gaat zowel om toepassingen gericht op kennisoverdracht als om toepassingen voor kennisconstructie. Beide type toepassingen bieden mogelijkheden voor gepersonaliseerd leren. Soms worden positieve effecten gevonden op motivatie en prestaties, soms geen effecten. Meer duidelijkheid is nodig voor de voorwaarden waaronder ict wordt ingezet, de afwisseling met andere werkvormen (blended learning) en tijdeffecten, zoals gewenning e.d..

Effectonderzoek laat verder positieve effecten zien van mogelijkheden voor niveaudifferentiatie en meer ruimte voor vakkenkeuze, dat motiveert, meer leren door doen, dat spreekt aan en leidt tot betere prestaties, en keuze in werkvormen in relatie tot jongensproblematiek; dat laatste spreekt leerlingen –jongens èn meisjes- wel aan, maar effecten zijn vooralsnog moeilijk vast te stellen.

Flexibilisering van toetsing en examinering

Binnen de regelgeving zijn er mogelijkheden voor flexibele examinering in het voortgezet onderwijs. Zo is er de mogelijkheid om examen te doen in extra vakken. Enerzijds biedt dit leerlingen de mogelijkheid het onderwijs beter af te stemmen op hun niveau of interesse. Anderzijds biedt het leerlingen mogelijkheden voor een snellere en soepeler opstroom, bijvoorbeeld van vmbo-g naar vmbo-t, van vmbo naar havo, en van havo naar vwo. Van deze mogelijkheid wordt veel gebruik gemaakt.

Daarnaast biedt de regelgeving de mogelijkheid vakken op een hoger niveau af te sluiten. Dit biedt de mogelijkheid het onderwijs beter te laten aansluiten op de capaciteiten van leerlingen. Van deze mogelijkheid wordt beperkt gebruik gemaakt. Een knelpunt is de regelgeving; het hogere niveau wordt niet zichtbaar in het diploma en spijtoptanten kunnen bij onvoldoende resultaten nog maar moeilijk terug naar een examen op het lagere niveau. Er is nieuwe regelgeving in de maak waar leerlingen bij hun examen een plusdocument krijgen waarin extra prestaties worden vermeld.

Flexibele examinering in tijd maakt ook deel uit van de recent gestarte experimenten vakmanschap- en technologieroute. In deze routes kunnen leerlingen het vmbo-examen gespreid over de tijd af te leggen. Leerlingen die de stof beheersen, kunnen vakken afsluiten, leerlingen die voor onderdelen zakken of de stof nog niet beheersen, kunnen die onderdelen op een later moment (in het mbo-deel van de route) formeel afronden. Leerlingen krijgen meer tijd voor vakken waarvoor zij dat nodig hebben en kunnen vakken die zij beheersen, sneller afronden. Dit geeft ruimte om vast verder te gaan met delen van het programma uit het vervolgonderwijs. Verondersteld wordt dat dit de motivatie bevordert en de kans op voortijdig school verlaten terugdringt. Ook is er niet langer sprake van een zomerlek, de periode na het centraal eindexamen waarin leerlingen geen les krijgen waardoor de binding met de opleiding zwakker wordt en er een vergroot risico is op voortijdig schoolverlaten. De genoemde overwegingen lagen ook ten grondslag aan de vormgeving van VM2 en het Vakcollege. In hoeverre gebruik wordt gemaakt van deze flexibilisering van examens en wat de effecten ervan zijn op de loopbanen van de deelnemers aan deze vmbo-mbo-trajecten zal de komende jaren in monitoronderzoek worden vastgesteld.

Onderwijstijd

Variatie in onderwijstijd komt in verschillende vormen voor. Extra onderwijstijd in de vorm van verlengde lestijd heeft een positief effect op prestaties. Het effect van buiten- of naschoolse voorzieningen op schoolprestaties is afhankelijk van de mate waarin afstemming met het onderwijs plaatsvindt. Wanneer naast schoolse activiteiten ook andere activiteiten plaatsvinden, sportief of cultureel, worden effecten gevonden op metacognitieve vaardigheden, zelfbeeld, zelfvertrouwen, leerlingkenmerken waarvan verondersteld wordt dat deze positief uitwerken op prestaties. Extra onderwijstijd in zomerscholen, om leerlingen bij te spijkeren in hun zwakke vakken, blijkt een effectief middel om zittenblijven terug te dringen en heeft een positief effect op de verdere schoolloopbanen van de deelnemers.

Verder zijn er ervaringen opgedaan met andere verdelingen over de dag respectievelijk het schooljaar. Werken met blokken i.p.v. met lessen van 45 minuten blijkt de mogelijkheid te bieden actievere doceerstrategieën toe te passen en meer ruimte te bieden voor betrokkenheid van de leerling. Effecten op prestaties konden niet worden aangetoond. Ook is geëxperimenteerd met het spreiden van lestijd over het hele jaar; dit vanuit de overweging dat met name leerlingen uit lagere milieus zich weinig verder ontwikkelen gedurende vakantieperioden. De effecten zijn wisselend, soms worden goede resultaten geboekt, soms is er geen verschil met een regulier jaarrooster.

Docenten

Bij flexibilisering en docenten is sprake van twee invalshoeken: Zijn er mogelijkheden om beter aan te sluiten bij wensen en behoeften van docenten en hoe kunnen docenten hun onderwijs flexibiliseren en meer maatwerk leveren?

Er zijn experimenten met functiedifferentiatie en teamteaching; deze betreffen vooral de wijze waarop teamteaching vorm kan krijgen en de voorwaarden waaraan moet zijn voldaan. Onderzoek naar effecten op de docenten en op de loopbanen van hun leerlingen is vooralsnog zeer beperkt.

De Inspectie van het Onderwijs onderzoekt in het kader van het toezicht op docenten in po en vo in staat zijn hun onderwijs af te stemmen op verschillen tussen leerlingen. De conclusie van de Inspectie is dat verdere professionalisering op dit punt nog wenselijk is zowel in vo als in po.

Elders leren

Leren buiten de school vindt bijvoorbeeld plaats in brede scholen, en in summerschools, zoals die bijvoorbeeld in de VS worden aangeboden. De ervaringen die leerlingen bij buitenschoolse activiteiten opdoen en met name de mogelijkheid om daar succeservaringen op te doen, hebben een gunstig effect. Het kan gaan om culturele activiteiten of sport, maar ook om leeractiviteiten die op een andere manier worden vormgegeven. Meer verantwoordelijkheid bij leerlingen kan motiverend werken. Dit bleek bijvoorbeeld bij een project waar leerlingen zelf verantwoordelijkheid kregen voor hun leerproces en waar van docenten werd gevraagd leerlingen te coachen aansluitend bij hun competenties, in plaats van het curriculum te volgen. Ook wordt in internationale studies gewezen op het belang van positieve feedback. Effecten van de summerschools op schoolprestaties blijken beperkt en sterk afhankelijk van hoeveel tijd aan schoolse taken wordt besteed en of er sprake is van een koppeling met het reguliere schoolprogramma.

Onderzoek naar de effecten van flipping the classroom laat zien dat studenten een actievere rol gaan vervullen in hun leerproces, meer mogelijkheden krijgen om in hun eigen tempo te werken en meer vrijheid in de manieren waarop zij hun ontwikkeling zichtbaar kunnen maken. Docenten zeggen meer maatwerk te kunnen leveren in de klas.

Opbouw van de opleiding

Op verschillende overstapmomenten in de onderwijsloopbaan van kinderen en jongeren wordt gewerkt aan de aansluiting tussen schooltypen – afgestemd op kenmerken van bepaalde groepen leerlingen, bijvoorbeeld achterstandsleerlingen – om te bevorderen dat leerlingen succesvol doorstromen.

Zo worden doorlopende leerlijnen van voor- naar vroegschoolse educatie aangeboden. Effecten van een grotere mate van aansluiting op leerprestaties en sociaal-emotioneel functioneren van de leerlingen in het basisonderwijs konden nog niet worden aangetoond.

Schakelklassen bieden getalenteerde leerlingen een extra onderwijsaanbod om het mogelijk te maken dat zij - met een extra jaar- doorstromen naar hogere vormen van onderwijs. Deze zogenoemde kop- en voetklassen blijken blijvende positieve effecten te boeken. Een voorwaarde voor succes is dat de leerlijnen voor de verschillende vakken duidelijk beschreven zijn. Daaraan gekoppeld moeten toetsen houvast geven voor beslissingen over plaatsing in het vervolg van de opleiding.

6 Praktijken uit het buitenland

Ten slotte bespreken we hoe flexibilisering gestalte krijgt in landen die voor Nederland interessant vergelijkingsmateriaal bieden: Vlaanderen, Singapore, de VS, Zweden en Schotland. We bespreken in deze samenvatting niet de afzonderlijke landen, maar beperkingen ons tot overeenkomsten en grote lijnen.

Onderwijsprogramma

In de onderwijsprogramma's zien we vooral differentiatie, en dan met name niveaudifferentiatie. Flexibilisering van het onderwijsaanbod wordt vooral gerelateerd aan niveaoverschillen; daarbij zien we dat de focus ligt op enerzijds achterstandsleerlingen en anderzijds hoogbegaafde leerlingen. Daar waar sprake is van een 'comprehensive' systeem en er maar één schooltype is voor alle leerlingen ook in (de eerste fase van) het secundair onderwijs is meer aandacht voor en ervaring met differentiatie in het onderwijsaanbod. Naast niveaudifferentiatie worden soms keuzemogelijkheden geboden op basis van interesse (extra vakken kiezen), en soms in tempo. Keuze in werkvormen, afstemming op leerstijl of type IQ staat ook internationaal nog in de kinderschoenen.

Goed presterende leerlingen krijgen soms de mogelijkheid onderwijs te volgen waarin thema's of aansprekende problemen centraal staan en vakken projectmatig en geïntegreerd aan bod komen. Daar waar in beperkte contexten meer gepersonaliseerd wordt, is er zelden onderzoek naar de effecten ervan. Een voorbeeld waar gepersonaliseerd leren op verschillende elementen in samenhang vorm krijgt, is de Kunskapsskolan in Zweden.

Toetsen

Toetsen speelt een rol bij toewijzing van leerlingen aan of toelating tot programma's. Toewijzing gaat daarbij vooral op niveau, zelden op andere leerlingkenmerken als leerstijlen, type IQ of interesse. Toetsen hebben in het algemeen zowel een formatieve als een summatieve functie. Adaptief toetsen in de zin dat de toets het leerproces ondersteunt en leerlingen op basis van toetsresultaten individueel aanbod op maat krijgen, staat nog in de kinderschoenen.

In een aantal landen wordt gewerkt met een combinatie van centraal en decentraal toetsen, of krijgen scholen de mogelijkheid in afstemming op hun visie en onderwijsprogramma zelf een toetsbatterij samen te stellen, uit een centrale toetsbank bestaande uit geijkte toetsen. Ook internationaal wordt benadrukt dat toetsen niet alleen verworven vaardigheden zouden moeten meten, maar ook de ervaringen die leerlingen in het onderwijs hebben opgedaan.

De inzet van ICT

In de onderzochte landen wordt ict vooral binnenschools ingezet ter ondersteuning van het primaire en het secundaire proces. Delen van het onderwijs worden digitaal aangeboden en ict vervult zowel voor de leraren als voor de leerlingen een functie bij het ondersteunen en administreren van het leerproces. Soms wordt ict daarnaast buitenschools ingezet om leerlingen de mogelijkheid te bieden ook vanuit huis verder te gaan met hun werk.

Onderwijstijd

Waar extra tijd wordt ingezet, gebeurt dat in de onderzochte landen vooral om leerlingen die dat nodig hebben, meer instructietijd te kunnen bieden. Soms kiest men bewust voor een andere leeromgeving om motivatie/leren te bevorderen, vanuit de veronderstelling dat leerlingen in een buitenschoolse omgeving gemakkelijker metacognitieve competenties ontwikkelen. Daarnaast wordt goed presterende leerlingen de mogelijkheid geboden sneller door te stromen, dit vanuit de gedachte dat dit goed is voor de motivatie.

Leraren

In alle landen wordt veel waarde gehecht aan maatwerk; van leraren wordt verwacht dat zij leerlingen op maat onderwijs kunnen bieden en dat zij zich zo nodig verder professionaliseren op dit punt. Functie- en taakdifferentiatie, teamonderwijs en les geven aan grotere groepen leerlingen zijn in de onderzochte landen eerder uitzondering dan regel.

Onderwijsactiviteiten en locatie/elders leren

Leren buiten school, bijvoorbeeld werkplekleren, of leren van mensen van buiten de school vindt in de onderzochte landen maar mondjesmaat plaats. Wel wordt ict in toenemende mate ingezet om leren van situaties buiten de school op school mogelijk te maken.

Opbouw opleidingen/overgangen

In een aantal landen wordt gezocht naar manieren om overgangen in het onderwijsstelsel soepel te laten verlopen, bijvoorbeeld door pedagogisch-didactische afstemming tussen de hoogste klassen van po en de brugklas in het vo, door uitwisseling van docenten, dan wel door het vaststellen van een integraal curriculum waarin curricula van de achtereenvolgende onderwijsvormen op elkaar worden afgestemd. In een aantal landen wordt verder –net als in Nederland – ingezet op een betere aansluiting van voorschoolse op vroegschoolse educatie.

Ook het werken met een leerlingportfolio dat een leerling vanaf het primair onderwijs opbouwt en gedurende de hele onderwijsloopbaan meeneemt is in verscheidene landen een manier om overgangen in het onderwijsstelsel te versoepelen.

Oberon

Postbus 1423, 3500 BK Utrecht

t 030 230 60 90 | f 030 230 60 80

info@oberon.eu | www.oberon.eu

Utrecht, februari 2015

In opdracht van Onderwijsraad